

semâ'), kullarının üstünde olmak (fevka ibâdih) gibi ilk bakışta mekân çağrışımı yapan ve duyu bilgisinin ifade ettiği mânalara delâlet eder gibi görünen nasları ilâhî kudret, ilim ve hâkimiyetle te'vil edenler bulunduğu gibi bu metodu benimsemeyenler de olmuştur. Fakat önemsiz bazı gruplar hariç, te'vil metodunu benimsemeyenler de Allah'a hiçbir zaman mahlûka ait sıfat ve özellikler nisbet etmemişlerdir. Bu inceliği göstermek üzere Râgıb el-İsfahânî alî isminin yer aldığı bir âyeti açıklarken, "Allah öylesine yücedir ki âlimlerin tanıtımı, âriflerin bilgisi O'nu kuşatamaz" (*el-Müfredât*, "alâ" md.) demek suretiyle alî ismini, "zât, mâhiyet ve sıfatları bakımından beşerin idrak gücünü aşan yücelik ve mükemmellikte olan varlık" şeklinde yorumlamıştır (ayrıca bk. İSTİVÂ, ULÜV).

Hiçbir yücelik, kudret ve üstünlük düşünülmez ki Allah ondan da üstün olmasın. Var oluşu başkasından değil kendinden (vâcib) olmak, yaratılmış değil yaratıcı (hâlik) olmak, etkilenen değil etkileyen (müessir) olmak, zâtında ve sıfatlarında kemal derecesinde bulunmak gibi insan aklının düşünebileceği bütün yücelikler en mükemmel derecede Allah'ta, sadece O'nda bulunduğu şüphe yoktur. İşte İslâm inancında tanrı kavramı zât, sıfat ve fiilleriyle mükemmelliği ifade eden bir kavramdır.

Alî ve benzeri isim ve sıfatların ifade ettiği yüceliğin Allah'a nisbeti üç ayrı şekilde düşünülebilir: 1. Yücelik ve kudrette hiçbir şeyin Allah'a denk olmaması. Bu durumda alî tenzîhî sıfatlarından olur. 2. İlâhî kudret ve yüceliğin her şeye hâkim olması. Bu durumda ise alî mânevî sıfatlardan biri sayılır. 3. Allah Teâlâ'nın her şeyi fiilen tasarrufu altında bulundurup idare etmesi. Buna göre de alî fiilî sıfatlar grubuna girer.

"En üstün, en kudretli" anlamına gelen a'lâ (الْأَلَى) ismi de, meşhur esmâ-i hüsnâ hadisinde yer almamakla birlikte, Kur'an'da doğrudan ve dolaylı olarak rab ismiyle birlikte Allah'a nisbet edilmiştir (bk. el-A'lâ 87/1; el-Leyl 92/20). Hz. Peygamber genellikle dualarına a'lâ ism-i celîlini de ihtiva eden bir "tesbih" ile başlardı (bk. *Müsned*, IV, 54). Yine onun tavsiyesiyle namaz secdelerinde a'lâ isminin yer aldığı bir tesbih tekarrarlanır (bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 147, 149; Tirmizî, "Mevâkîf", 79).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "alâ" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "alâ" md.; Cürçânî, *et-Ta'rifât*, "alî li-nefsih" md.; *Müsned*, IV, 54; İbn Mâce, "Du'â", 10; Ebû Dâvûd, "Şalât", 147, 149; Tirmizî, "Da'avât", 82, "Mevâkîf", 79; Hâlimî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-îmân* (nşr. Hilmi Muhammed Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 190; Gaz-zâlî, *el-Makşadü'l-esnâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmîyye), s. 80-82; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 259-261; İbn Taymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, V, 121-122; İsmail Hakkı İzmirli, "A'lâ", *İTA*, I, 259.

BEKİR TOPALOĞLU

ALİ

(العالی)

Bir hadisin râvisi ile

Hz. Peygamber arasındaki isnad zincirini meydana getiren güvenilir râvi sayısının en az olmasını ifade eden terim (bk. İSNAD).

ALİ

(علي)

Ebü'l-Hasen Alî b. Ebî Tâlib
el-Kureşî el-Hâşimî
(ö. 40/661)

Hz. Peygamber'in damadı,
Hulefâ-yi Râşidîn'in dördüncüsü.

Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Mekke'de baş gösteren kılık üzerine Hz. Peygamber amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için onu himayesine almış, Hz. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar onun yanında büyümüştür. Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Ancak Hz. Hatice ile aynı zamanda veya ondan hemen sonra yahut da Hz. Hatice ve Hz. Ebû Bekir'den sonra iman ettiği hususu, Ehl-i sünnet ile Şiipler arasında tartışılan bir konudur (bk. Câhiz, *el-Ösmâniyye*, s. 3-13). Bu sırada yaşının dokuz, on veya on bir olduğu rivayet edilir. Bu durumda onun Hz. Hatice'den sonra, yaşına göre, çocuklar arasında ilk inanan ve Hz. Peygamber'le birlikte ilk namaz kılan kimse olduğu ağırlık kazanmaktadır. Hz. Ali'nin hicretten önceki hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Ancak hayatı, menkıbevi ve efsanevi rivayetlerle örülü Şii kaynaklarda doğumundan itibaren en ince teferruatına kadar ve zengin kerametlerle dolu olarak anlatılır (bk. *A'yânü's-Şi'a*, I, 323-562; İbn Şehrâşûb, I, 287 vd.; II, 3-377; III, 2-100).

Mekke müşriklerinin eza ve cefalarını gittikçe artırmaları ve hatta kendisini öldürme hazırlıklarına girişmeleri üzerine Medine'ye hicret etmeye karar veren Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi, kendisini öldürmeye gelecek müşrikleri oyalamak ve yokluğunu gözlemek maksadıyla Mekke'de bırakmıştır. O da geceyi Peygamber'in yatağında geçirerek onun evde olduğu kanaatini uyandırmıştır. Daha sonra da Hz. Peygamber'in kendisine bıraktığı emanetleri sahiplerine iade edip yine onun emri uyarınca Resûlullah'ın kızı Fâtıma, kendi annesi Fâtıma ve yanındakilerle Mekke'den ayrılarak Kubâ'da Hz. Peygamber'e yetişmiştir. Hicretin beşinci ayında muhacirler ile ensar arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla kurulan muâhât* sırasında Hz. Peygamber Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiş, hicretin 2. yılının son ayında da onu kızı Fâtıma ile evlendirmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin adlı erkek çocukları ile Zeyneb ve Ümmü Külsüm adlı kız çocukları olmuştur. Hz. Ali Hz. Fâtıma'nın sağlığında başka evlilik yapmamıştır. Fâtıma'nın vefatından sonra ise birçok defa evlenmiş ve çok sayıda çocuğu dünyaya gelmiştir (bk. ALİ EVLÂDİ).

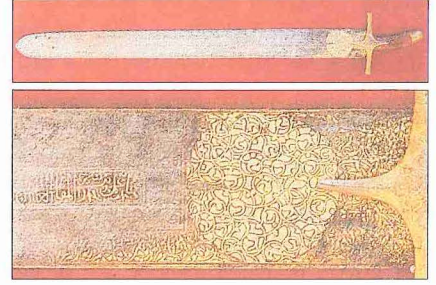
Hz. Ali Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, bu savaşlarda Resûl-i Ekrem'in sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları menkıbevi bir üslûpla rivayet edilen büyük kahramanlıklar göstermiştir. Uhud'da ve Hunein'de çeşitli yerlerinden yara almasına rağmen Hz. Peygamber'i bütün gücüyle korumuş, Hayber'de ağır bir demir kapıyı kalkan olarak kullanmış ve bu seferin zaferle sonuçlanarak yahudilere galebe çalınmasında büyük payı olmuştur. Fedek'te Benî Sa'd'a karşı gönderilen seriyyeyi (6/628) ve Yemen'e yapılan seferi (10/632) sevk ve idare etmiştir. Bu sonuncu sefer üzerine Benî Hemdân kabilesi Müslümanlığı kabul etmiştir. Tebuk Gazvesi'nde ise Hz. Peygamber'in vekili olarak Medine'de kalmıştır.

Hz. Ali, Hz. Peygamber'e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye Antlaşması'nı da o yazmıştır. Evs, Hazrec ve Tay kabilelerinin taptıkları putlarla Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları imha etme görevi ona verilmiştir. Hicretin 9. (631) yılında hac emri olarak tayin edilen Hz. Ebû Bekir'e Mina'da yetişip o sırada inmiş bulunan Tevbe sûre-

sinin ilk yedi âyetini okumak, ayrıca müş-riklerle müslümanların bu yıldan sonra hacda bir arada bulunamayacağını ve hiç kimsenin Kâbe'yi çıplak tavaf edemeyeceğini bildirmek üzere Peygamber tarafından görevlendirilmiştir. Hz. Peygamber vefat ettiğinde cenazenin yıkanması ve benzeri hizmetleri, vasiyeti üzerine Hz. Ali ile Resûlullah'ın yakın akrabasından Abbas, oğulları Fazl ve Kussem ile Usâme b. Zeyd yapmışlardır. Bu sırada Benî Sâide avlusunda toplanan ensar ve muhâcîrîn Hz. Ebû Bekir'i halifelîğe seçince Ali ona, Hz. Fâtıma'nın altı ay sonra vuku bulan vefatına kadar biat etmemiştir. Hz. Ali'nin hilâfet makamında gözü olup olmadığı konusu, yahut Ebû Bekir'in hilâfete seçilmesini bir oldu bitti şeklinde değerlendirmesi, Ehl-i sünnet ile Şîîler arasında oldukça tartışmalıdır. Ancak durum ne olursa olsun o, Hz. Ebû Bekir'in halifelîğe seçilişinden sonra hilâfet konusunda hiçbir şekilde hak iddiasında bulunmadığı gibi Ebû Bekir'e biat eden ashâb-ı kirâm da halife seçiminde, Şîîler'in iddia ettiği nasla tayin veya veraset faktörünü göz önünde bulundurmamıştır. Onlar Ebû Bekir'i, gelişmekte olan İslâm devletinin savunma ve yayılmasını gerçekleştirebilecek, birliği ve düzeni koruyabilecek kabiliyette oluşu, Kureys'e mensubiyeti, yaşı ve tecrübesi sebebiyle etrafında saygı uyandırışı, İslâmiyet'i kabuldeki önceliği ve Resûlullah'ın en yakın arkadaşı oluşu gibi vasıflarına dayanarak halife seçmişlerdir.

Hz. Ali ilk üç halife döneminde ne bir idarî görevde bulunmuş, ne de yapılan savaşlara katılmıştır. Sadece Halife Ömer'in Filistin ve Suriye seyahati sıra-

sında Medine'de askerî vali olarak kalmış, Medine'de ikamet edip dinî ilimlerle uğraşmayı diğer görevlere tercih etmiştir. Kur'an ve hadis konusundaki derin ilminden dolayı hem Hz. Ebû Bekir'in hem de Ömer'in özellikle fikhî meselelerde fikrine müracaat ettikleri bir sahâbî olmuştur. Hz. Ömer zamanında, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiği günün İslâm tarihi için başlangıç kabul edilmesine dair teklif de onun tarafından yapılmış ve kabul edilmiştir. İkinci halife Ömer'in 23 (644) yılında âzatlî bir köle tarafından hançerlenmesi üzerine, vefat etmeden önce halife seçimi işini havale ettiği şûranın bir üyesi de Ali idi. O, bu şûra tarafından halifelîğe getirilen Hz. Osman zamanında cereyan eden bazı karışıklıklarla ona karşı girişilen hareketleri desteklememekle beraber, başta Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm olmak üzere bir kısım ashapla birlikte zaman zaman çeşitli tenkitlerde bulunmuştur. Halifeyi bazı icraatı, özellikle şer'î cezaların tatbik edilmemesi sebebiyle Kur'an ve Sünnet'ten uzaklaşmakla suçlamıştır. Hz. Ali'nin tenkit ettiği konular arasında, Hüzmüzân'a farklı bir kısas uygulaması, içki içen ve sarhoş olarak namaz kıldırarak Kûfe Valisi Velîd b. Ukbe'yi ancak ısrar karşısında cezalandırması, hac sırasında Mina'da seleflerinin aksine namazı iki yerine dört rek'at kıldırması, Şam Valisi Muâviye b. Ebû Süfyan'ın icraatını açıktan tenkit ettiği için Ebû Zer el-Gıfârî'yi Rebeze'ye sürmesi gibi hususlar sayılabilir. Ali b. Ebû Tâlib bu son vak'a üzerine Hz. Osman'a açıkça karşı çıkmış ve hatta halifeye rağmen Ebû Zer'i oğullarıyla birlikte Medine'den uğurlamıştır.

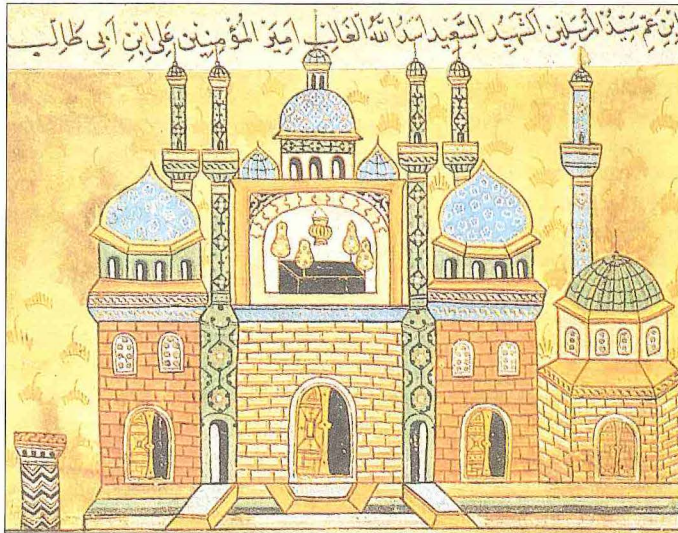

Hz. Ali'nin kılıçlarından biri ve bu kılıçtan bir detay
(Topkapı Sarayı Müzesi Mukaddes Emanetler Bölümü, nr. 31/138)

Hz. Ali, Talha ve Zübeyr gibi önde gelen sahâbîlerin halifeyi bu tarzda tenkit etmiş olmaları, Mısır, Basra ve Kûfe'den yola çıkarak Medine'ye gelen ve idareye karşı ayaklanan isyancıları cesaretlendirmiş ve onlara bu sahâbîlerle görüşmelerde bulunma ve hatta halifenin hal'inden sonra hilâfet makamına geçme teklifini yapma cûretini vermiştir. Üç büyük sahâbî kendilerine yapılan bu teklifi şiddetle reddetmiş, bilhassa Hz. Ali isyancıları teşebbüs etmekte oldukları işten vazgeçirmek için ciddi ikaz ve nasihatlerde bulunmuştur; ancak onların halifenin evini kuşatmalarına engel olamamıştır. Olayların gelişmesi üzerine de oğulları Hasan ile Hüseyin'i halifenin evinin önünde nöbetçi olarak bırakmış ve ona karşı baştan beri sürdürdüğü yardımlarını esirgememiştir. Bütün bu tedbirlere rağmen halife isyancılar tarafından şehid edilmiştir (35/656).

Hz. Osman şehid edilince Ümeyye soyuna mensup olanlar Medine'den süratle uzaklaşmış ve böylece şehir bütünüyle isyancıların hâkimiyetine girmiştir. Daha sonra Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Mugîre b. Şu'be, Muhammed b. Mesleme ve Üsâme b. Zeyd'in de aralarında bulunduğu ashap mescidde toplanarak yeni halife seçimine gitmişlerdir. Ali b. Ebû Tâlib kendisine yapılan hilâfet teklifini orada bulunan Talha ve Zübeyr'e yöneltilmiş, fakat ısrar üzerine biatı kabul etmiştir. Bu biatın tarihi hakkında kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bir kısmına göre (Taberî, I, 3066) biat Hz. Osman'ın şehid edildiği gün (18 Zihlicce/17 Haziran), bir kısmına göre ise (İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 192) beş gün sonra oluşmuştur.

Biattan sonra Hz. Ali'yi bekleyen en önemli mesele, Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması idi. Ancak ortada belirli

Matrakçı Nasuh'un Hz. Ali'nin mescid ve türbesini gösteren minyatürü (Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn, İÜ Ktp., TY, nr. 5964, vr. 58^b)

bir katil yoktu. Sayıları binleri bulan bir kalabalık (Dîneverî, s. 163), "Osman'ı hepimiz öldürdük" diyorlardı. Halifenin şehre, tamamen hâkim durumda olan âsilerle hemen başa çıkamayacağı açıktı. Bu durumda ortalığın yatışmasını beklemek en doğru yoldu. Yeni halifeyi bu karara sevkeden muhtemel âmillerden biri de kendisine fiilen yalnız Medine'de biat edilmiş olması, diğer vilâyetlerde durumun henüz aydınlığa kavuşmamış bulunması idi. Nitekim Şam valisi ve Hz. Osman'ın yeğeni Muâviye, kendisini biata davet için gelen elçiye, Ali'nin isyancıların suç ortağı olduğunu iddia ederek red cevabı vermiş ve Osman'ın kanını dava edeceğini göstermişti. Bunun üzerine Hz. Ali, önceleri Hz. Osman'a karşı muhalefeti desteklerken şimdi kendisini halife olarak tanımak istemeyen Hz. Âişe'yi, ayrıca dört ay sonra Âişe'nin safalarına katılan Talha ve Zübeyr'i itaata davet için acele kuvvet toplamak ve Basra üzerine yürümek zorunda kaldı. Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmayı samimi olarak isteyen, ancak uygun şartların doğmasını beklediği anlaşılan halifeye karşı Muâviye'nin gösterdiği bu menfi tutumun, ayrıca Mekke'de bulunan Emevî ailesi mensuplarının yanında yer alan bazı sahâbîlerin bu davranışlarının gerçek sebeplerini izah edebilmek, mevcut bilgilerle mümkün görünmemektedir.

Hız. Âişe'nin önderliğindeki ordu ile hilâfet ordusu basra önlerinde Hureybe mevkiinde karşılaştı (15 Cemâziyelâhîr 36/9 Aralık 656). Tarihte Cemel Vak'ası adıyla meşhur olan savaş sonunda Hz. Ali galip geldi, Talha ve Zübeyr de dahil olmak üzere pek çok müslüman öldü. Bu savaşta ölenlere çok üzülen ve cenaze hizmetlerini bizzat yürüten halife, Âişe'yi hanımlardan oluşan bir heyet refakatinde Medine'ye gönderdi. Beytümâldeki paraları ve savaş meydanında ele geçen mal ve silâhları ordusuna ganimet olarak dağıttıktan ve kendisine karşı harekete geçenlerle hesaplaştıktan sonra Muâviye'yi tekrar biata davet etti, fakat sonuç alamadı. Bu yüzden müslümanlar bu defa Sıffin'de karşı karşıya geldiler (Zilhicce 36/Haziran 657). Süvari ve piyade kuvvetlerinin üç ay süren ve tarafları oldukça bıktıran mücadeleleri, "leyletü'l-herîr" adıyla meşhur olan 9-10 Safer 37 (27-28 Temmuz 657) gecesi cuma sabahına kadar bütün şiddetiyle devam etti. Halife, ünlü kumandanı Mâlik el-Eşter vasıtasıyla Muâviye ordusuna son ve öldürücü darbeyi

indirmek üzere iken ümidini kaybeden Muâviye savaş meydanından kaçmaya karar verdi (Müberred, III, 1232; Taberî, I, 3330), fakat Mısır fâtihî Amr b. Âs imdadına yetişerek iki taraf arasındaki ihtilâfin halledilmesi için Allah'ın kitabının hakemliğine başvurulması tavsiyesinde bulundu. Bunun üzerine Muâviye büyük Şam mushafını beş mızrağın ucuna bağlatarak taşıttı, askerleri de yanlarında bulunan mushafları mızraklarının ucuna bağlayarak, "Ey Iraklılar! Savaşı bırakalım; Allah'ın kitabı aramızda hakem olsun!" diye bağırıyorlardı. Bu hareket Ali b. Ebû Tâlib'in ordusundaki kurrâ'nın üzerinde Amr'ın beklediği tesiri icra etti, halife bunun bir hile olduğu hususundaki ikazlarına rağmen ordusuna söz dinlemedi ve kurrâdan bir çoğunun ısrarıyla hakem kararına başvurulması teklifini kabule mecbur kaldı. Hz. Ali istemeyerek Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi hakem tayin etti, Muâviye de Amr b. Âs'ı hakem seçti. Taraflar Sıffin'de, hakemlerin Allah'ın kitabı, gerektiğinde de Resûlullah'ın sünneti ile hükmetmeleri şartıyla anlaştılar (13 veya 17 Safer 37/31 Temmuz veya 4 Ağustos 657). Ancak 70.000 müslümanın öldüğü Sıffin Sava-

şı'nın sonunda hakemlerin belirlenmesine rağmen halifenin ordusundaki Temîmîliler'den bazıları, "Lâ hükme illâ lillâh" sloganıyla hakem olayına karşı çıktılar; Hz. Ali'nin hakem tayin etmek suretiyle işlediği hatadan tövbe etmesini ve Kur'an-ı Kerîm'in buyruğuna uyarak (el-Hucurât 49/9) isyancılarla Allah'ın emrine itaat edinceye kadar savaşmasını istediler. Hz. Ali de Allah'ın bu emrini işin başında kendilerine hatırlatmasına rağmen kendisini dinlemediklerini, şimdi ise karşı tarafla bir anlaşmaya gidildiğini, dolayısıyla Kur'an-ı Kerîm'in hükmüne göre (en-Nahl 16/91) bu anlaşmayı bozamayacağını bildirdi. Bunun üzerine, çoğunluğu Temîm kabilesine mensup yaklaşık 10.000 civarındaki asker halife ile birlikte Küfe'ye dönmeyerek Küfe yakınındaki Harûrâ'ya çekildiler. Halife Harûrâ'ya gidip onlarla konuştu, 6000 kişilik bir grup kendisiyle beraber Küfe'ye döndü. Geride kalan ve daha sonra Hâricîler diye anılacak olan 4000 kişilik bir kuvvet ise Nehrevan'a gitti.

Bu arada hakemler ilk toplantılarını Ramazan 37 (Şubat 658) tarihinde Suriye-Irak yolu üzerindeki Dûmetülcendel'de yaptılar ve Hz. Osman'ın icraatının,

Hız. Ali'nin
güzel
sözlerinden
derlenerek
Nasrullah
et-Tayyib
tarafından
yazılan
sülûs - nesih
levha
(Şah
Tahmasb
murakkaatı,
10 Kıp., FY, nr. 1422)

katlini gerektirecek bir gayri meşrûluk taşımadığı, dolayısıyla haksız yere öldürüldüğüne dair ilk kararlarını aldılar. Hz. Ali ise kuvvetlerini toplayıp yeniden Muâviye ile savaşmaya hazırlanıyordu. Bu arada Nehrevan'da bulunan Hâricîler'i ikna etmek için kendilerine mektup yazdıysa da sonuç alamadı. Hâricîler'in ashtan Abdullah b. Habbâb ve hamile karısını sırf kendi görüşlerini paylaşmadığı için hunharca katletmeleri üzerine, Hâricî meselesini hallettikten sonra Şam'a yürümeye karar verdi. Nehrevan'daki Hâricîler Hz. Ali'nin kendilerine yaptığı teklifleri reddederek savaşı başlattılar. 9 Safer 38 (17 Temmuz 658) tarihinde vuku bulan şiddetli çarpışmada Hâricîler'in tamamına yakını hayatlarını kaybettiler. Hz. Ali bu savaştan sonra Şamlılar'a karşı harekete geçmek üzere Nuhayle'de konakladı. Kûfe'de kalan ve ehl-i Nuhayle denilen yaklaşık 2000 kişilik bir Hâricî topluluğuyla konuşarak onlardan ya kendisine iltihak edip Şamlılar üzerine yürümelerini veya geri dönmelerini istediye de Hâricîler kendisini küfürle itham ederek bu isteğini geri çevirdiler. Yapılan savaşta birçoğu öldürüldü; geri kalanları da Mekke'ye kaçtı. Bütün bu hadiseler üzerine bıkkınlık ve yılgınlığa düşen askerleri artık savaşmak istemediklerini söyleyince, halife Kûfe'ye dönmek ve Muâviye'ye karşı faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldı.

Esasen hakemler Dûmetülcendel'deki ilk toplantılarından sonra Şâban 38'de (Ocak 659) Ezruh'ta bir araya geldiklerinde, Ali b. Ebû Tâlib ile Muâviye b. Ebû Süfyan'ın her ikisinin de azledilerek halifenin bir şûra tarafından seçilmesi kararına varmışlardı. Bu karar önce Hz. Ali'nin hakemi Ebû Mûsâ tarafından açıklandı; söz sırası Muâviye'nin hakemi Amr b. Âs'a gelince o hilâfet makamına Muâviye'yi tayin ettiğini bildirdi. Ebû Mûsâ'nın bu karara karşı çıkmasına rağmen durum değişmemiş ve neticede hakem olayı hilâfet meselesini bir çıkmaza götürmüş, İslâm dünyasını da birtakım siyasî ve içtimâî huzursuzluklara sürüklemişti. Halkın bir kısmının Hz. Ali'yi, bir kısmının da Muâviye'yi halife olarak tanıması sebebiyle de ikili bir iktidar ortaya çıkmıştı. Hz. Ali hakem olayından sonra Kûfe'ye çekilip Muâviye'ye karşı yeni bir sefer için hazırlıklara başlamış, fakat savaşmaktan bıkmış sebatlız Iraklı askerlerden yeterli destek görememişti. Nihayet büyük gayret sarfederek 40.000 kişilik bir ordu teşkil edebilmiş ve sefere hazırlanmıştı. An-

cak Kûfe'de, intikam arzusu ile yanıp tutuşan Hâricî Abdurrahman b. Mülcem tarafından zehirli bir hançerle sabah namazında yaralanmış, aldığı yaranın tesiriyle iki gün sonra 19 veya 21 Ramazan 40'ta (26 veya 28 Ocak 661) vefat etmiş ve Kûfe'ye (bugünkü Necef) defnedilmişti. Bu sırada Muâviye Suriyeliler'in tam desteğini sağlayarak başta Mısır olmak üzere Hz. Ali'nin hâkimiyetindeki birçok yeri ele geçirmiş ve Emevî Devleti'nin temellerini atmıştı.

Ali b. Ebû Tâlib ortaya yakın kısa boy-lu, koyu esmer tenli, iri siyah gözlü olup sakalı sık ve genişt; yüzü güzeldi, gülümserken dişleri görünürdü. Kendisine Hz. Peygamber tarafından verilen "Ebû Tûrâb" lakabından başka "el-Murtazâ" ve "Esedullâhi'l-gâlib" gibi lakapları da vardır. Çocukluğunda puta tapmadığı için daha sonraları "Kerremallahu vec-heh" dua cümlesiyle anılmıştır. Onun, İslâm'ın yayılış tarihinde ve müslüman-lar arasındaki ilim, takvâ, ihlâs, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık ve şecaat gibi yüksek ahlâkî ve insanî vasıflar bakımından müstesna bir mevkie sahip bulunduğunu, Kur'an ve Sün-net'i en iyi bilenlerden biri olduğunu hemen hemen bütün Sünî ve Şîî kaynaklar ittifakla belirtirler. O aynı zamanda tasavvuf dünyası için de vazgeçilmez bir isim olması sebebiyle İslâm tasavvuf edebiyatında, özellikle Türk kültüründe ayrı bir anlam ve öneme ele alınmıştır. Her şeye rağmen Hz. Ali'nin tarihî şahsiyetini, meziyetlerini ve özelliklerini tam anlamıyla doğru bir şekilde belirleyebil-mek çok güçtür; çünkü gerek faaliyet-leri gerekse kendisine atfedilen konuş-maları ve şiirleri hakkında son derece farklı rivayetler mevcuttur. Kesin olan husus, onun Kur'an ve Sünnet'e tam anlamıyla bağlı, dünyevî işlerden uzak kal-mayı dileyen, İslâm tarihinin Cemal, Sıf-fîn, Nehrevan gibi talihsiz vak'aları so-nunda göz yaşı döküp muhaliflerinin iman ve hidayetleri için dua edecek ka-dar hassas, takvâ sahibi ve idealist bir mümin olduğudur. Ancak Şîî dünyası, onun İslâm kamuoyunda benimsenmiş olan özellikleriyle yetinmeyip bir fırka olarak teşekküllerindeki esas ve temel unsur olan imâmet vasfı ve hakkı üzerin-de ısrarla durur ve bu hususta Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'in mantığıyla çoğu za-man uyuşmayan pek çok asılsız menkı-beler ve hatta hadisler ileri sürer. Onla-ra göre Ali b. Ebû Tâlib, bizzat Hz. Pey-gamber tarafından Allah'ın emriyle ken-disinden sonra ümmetin başına imam

ve halife olarak tayin edilmiş, Hz. Pey-gamber de nübüvvetinin ilk yıllarından başlamak üzere muhtelif vesile ve delil-lerle bu konuyu ümmetine bildirmiş ve ya göstermiştir. Ancak Şîîler'in bu gö-rüşünü İslâm'ın genel prensipleri ve hu-kuk anlayışıyla bağdaştırmak mümkün görülmediği gibi, bunun büyük müslü-man çoğunluğunun telakkisine ve tarihî gerçeklere de ters düşüğünü söylemek lâzımdır (ayrıca bk. HİLÂFET, İMÂMET, ŞİA).

BİBLİYOGRAFYA :

- Buhârî, "Ferâ'iz", 3; Müslim, "Cihâd", 51, 52, 54, 56; Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 562-563; III, 984-988, 1079-1083, ayrıca bk. İndeks; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 245-247, ayrıca bk. İndeks; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 19-40; Câhiz, *el-'Osmâniyye* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1374/1955, s. 3-13; a.mlf., *Risâle fi'l-Hakemeyn* (nşr. Ch. Pellat), *el-Meşrik*, LII/4-5, Beyrut 1958, s. 417-491; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 88-96; Dineverî, *el-Ahbbârü't-tuvâl* (nşr. Abdül-mün'im Âmir), Kahire 1960, s. 163; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâli), Beyrut 1406/1986, I, 422-429; III, 1079-1080, 1098-1100, 1105-1108, 1114, 1122, 1232, ayrıca bk. İndeks; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 178-214; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 3066-3476, ayrıca bk. İndeks; İbn Abdürabbih, *et-'İkdü'l-fetâ*, IV, 310-361; Mes-ûdî, *Mürâcû'z-zeheb* (Abdülhamid), II, 358-438; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 190-406; a.mlf., *İsdü'l-gâbe*, IV, 91-125; Muhibbuddin et-Taberî, *er-Riyâzü'n-nâdire ft menâkıbü'l-âşere*, Beyrut 1405/1984, III, 103-239; D. M. Donaldson, *The Shi'ite Religion*, London 1933; Tâhâ Hüseyin, *el-Fitnetü'l-kubrâ* II: "Ali ve benâh", Kahire 1966; Atâ Mahy-ud-din, *Ali-The Super Man*, Lahore, ts.; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mü'minlerin Emîri Hz. Ali*, İstanbul 1978; M. Javad Chirri, *The Brother of the Prophet Mohammed (The Imam Ali)*, Michigan 1979-82, II; E. Ruhi Fiğlalı, *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983; a.mlf., *İmâniyye Şiâsi*, İstanbul 1984; Sulayman Kattânî, *İmam Ali-Source of Light, Wisdom and Might*, Cambridge 1983; Muhammed Seyyid el-Vekîl, *Cevle târîhiyye ft 'aşrî'l-hulefâ'i'r-râşidin*, Cide 1406/1986, s. 417-620; Hans-Jürgen Kornrumpf, "Untersuchungen zum Bild 'âlis und des frühen Islams bei den Schiiten", *Isl.*, XLV/1-2 (1969), s. 1-63; C. L. Huart, "Ali", *IA*, I, 306-310; L. Vecchia Vaglieri, "Ali b. Abî Tâlib", *EI*² (İng.), I, 381-386; Muhammed Hamîdullah — Murtazâ Hüseyin Fâzıl, "Ali b. Ebî Tâlib", *İCİMİ*, XIII/2, s. 24-72; I. K. Poonawala a E. Kohlberg, "Ali b. Abî Tâleb", *Eİr.*, I, 838-848.

Şîî kaynakların başlıcaları şunlardır: Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi*, Tahrân 1368, II; Şeyh Müfîd, *Evâ'îl-ı-makâlât*, Tebriz 1364; a.mlf., *el-İfşâh*, Necef 1368; İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü Âli Ebî Tâlib*, Necef 1375-76/1956, I, 287 vd.; II, 3-377; III, 2-100; Muhammed b. Yûsuf el-Gencî *Kifâyetü'l-tâlib ft menâkıbü 'Ali b. Ebî Tâlib* (nşr. Muhammed Hâdî el-Emîni), Tahrân 1404; Ebû Ca'fer Rüstem et-Taberî, *el-Müsterşid*, Necef, ts.; Muhammed Rızâ, *el-İmâm 'Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut, ts.; A'yânü's-Şî'a, I, 323-562.

ETHEM RUHİ FİĞLALI